

بسمه تعالی

استانداردهای اعتبار بخشی موسسه ای دانشگاههای علوم پزشکی

مقدمه و مفاهیم

پیش‌گفتار:

با توجه به تاکید اسناد بالادستی به بهبود کیفیت آموزشی دانشگاهها، ضروری است که اطمینان از وجود حداقل کیفیت در قالب الگویی تجربه شده و شناخته شده در جهان دنبال گردد.

اعتبار بخشی یک الگوی ارزشیابی آموزش عالی شناخته شده است که در بسیاری از کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه برای حفظ و ارتقای کیفیت آموزش عالی مورد استفاده قرار می‌گیرد. محور این الگو، تدوین استانداردهایی (معیارها) است که مورد قبول عام و قابل به کارگیری در دانشگاهها باشد. طبیعتاً تدوین این استانداردها بایستی با مقتضیات سیاسی- فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی در هر کشوری انطباق داشته باشد. بدیهی است صرفاً با ترجمه استانداردهای اعتباربخشی که در سایر کشورها تدوین و به کار گرفته می‌شود و بدون توجه به شرایط بومی هر کشور، به طور مسلم کار به مرحله اجرایی نمی‌رسد و غالباً به نتایج تشریفاتی می‌انجامد.

از اینرو تدوین استانداردهای ملی و البته با بهره‌گیری از تجربیات جهانی و منطبق با فرایند علمی و قابل فهم برای مجامع جهانی دانشگاهی، فرایندی زمان بر می‌باشد.

با درک توضیحات فوق، سفارش مطالعه وسیع برای تدوین پیش نویس اولیه استانداردهای اعتباربخشی موسسه ای به تیمی از محققان آموزش پزشکی سپرده شد و پیش نویس این استانداردها در سال ۱۳۸۴، و پس از طی مراحل که شرح آن خواهد آمد، جهت استفاده به کارفرمای این پروژه (معاون محترم آموزشی و امور دانشگاهی وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی) تحویل گردید. در آن زمان، به دلیل تغییر دولت و تفاوت نگاه مسوولان وقت به مقوله ارزشیابی و اعتباربخشی، این امر مهم در اولویت قرار نگرفت و علیرغم تصویب تشکیل کمیسیون اعتباربخشی در شورای گسترش دانشگاهها، عملاً در طی ده سال گذشته اقدامی برای راه اندازی اعتباربخشی موسسه ای صورت نگرفت.

اکنون به نظر می‌رسد می‌توان بر اساس مصوبات قبلی، با تشکیل کمیسیون اعتباربخشی و تسریع در تدوین و تصویب آیین نامه های مرتبط، اعتباربخشی موسسه ای را که امری حیاتی و در عین حال مغفول را که زیربنای اعتباربخشی برنامه های آموزشی است با سرعت و کیفیتی شایسته به ثمر رساند.

مقدمه:

در طول قرن پیشین آموزش عالی در کشورهای توسعه یافته و همچنین در کشورهای در حال توسعه هم به لحاظ تعدد مراکز آموزش عالی و هم به لحاظ تنوع رشته های تحصیلی در مقاطع مختلف رشدی بسیار سریع داشته است. همگام با این، درخواست عمومی برای دستیابی به آموزش عالی نیز بسیار پر حجم بوده است. با توجه به نقشی که دانشگاهها در تولید علم و تکنولوژی و پیشرفت علمی هر جامعه بعهدده دارند و نقش محوری که در فرآیند توسعه هر کشور ایفا می کنند، نگاه صاحب نظران به عرضه و تقاضای آموزش عالی صرفاً یک نگاه اقتصادی نبوده است. توجه به حفظ و ارتقا کیفیت دانشگاهها در ابعاد مختلف در کنار رشد کمی آنها یکی از دغدغه های اصلی صاحب نظران و نیز دولتها در کشورهای پیشرو و پیشگام در آموزش عالی بوده است. از اینرو بحث ارزیابی دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی بحث چالش برانگیزی در حوزه مجادلات صاحب نظران بوده است و شیوه های گوناگونی مورد پیشنهاد و آزمون قرار گرفته است. البته ذکر این نکته بسیار حائز اهمیت است که پاسخگویی *Accountability* همه نهادهای اجتماعی در مقابل عملکرد خود، نهضتی عمیق و پرسابقه در کشورهای توسعه یافته محسوب می شود و برای پاسخگو بودن، نهادهای اجتماعی بایستی ضرورتاً نوعی ارزیابی بیرونی (*External Evaluation*) را بپذیرند. این خواست اجتماعی نیز از عوامل بسیار مؤثر در حرکت دانشگاهها به سمت شفاف سازی روشها و معیارها و موازین خود در امر آموزش و پژوهش و ارائه خدمت بوده است و بالتبع آنها را در معرض نقد و بررسی و در نتیجه پیشرفت و بهبود کیفیت کشانده است. البته دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی مانند همه نهادهای اجتماعی به آسانی پذیرای ارزیابی خارجی از عملکرد خود نشده اند و مقاومتهای زیادی در این فرآیند وجود داشته است که از جمله محوری ترین استدلالها برای مقاومت و مخالفت در برابر ارزیابی بیرونی، تکیه بر استقلال دانشگاهها و مخدوش شدن آزادیهای آکادمیک بوده است.

به هر حال اصرارهای اجتماعی مبنی بر ارائه تضمین از سوی دانشگاهها در مقابل کیفیت فارغ التحصیلان و بازده های خود و نیز مشروط شدن حمایتهای مالی از دانشگاهها به ارائه عملکرد واضح و روشن از بازده های آموزشی و پژوهشی و ارائه خدمت، به تدریج دانشگاهها و صاحبان نظران را به سوی یافتن راههای صحیح و اصولی و با قاعده در مورد نحوه اطمینان یابی از عملکرد مؤسسات آموزش عالی کشانید.

شیوه ای که بیش از همه برای اطمینان از عملکرد آموزشی و پژوهشی و ارائه خدمت مورد توجه قرار گرفته است و در طول سالیان گذشته از اقبال کشورهای وسیعی برخوردار شده است. شیوه ای است که امروز تحت عنوان اعتباربخشی (Accreditation) از آن نام برده می شود.

به صورت خلاصه، اعتباربخشی فرآیندی است که در خلال آن اطمینان از بکارگیری حداقل استانداردهای قابل قبول در دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی حاصل می شود. این فرآیند اطمینان یابی از طریق بررسی و تعیین کارآیی درونی و بیرونی دانشگاهها با استفاده از شاخصهای عملکردی انجام می شود.

هدفهایی که اعتباربخشی در تعقیب آن باشد از چندین جنبه قابل بررسی می باشد:

- از جنبه مدیریتی مشارکت جدی همه اعضا هیئت علمی و کارکنان دانشگاهها برای برنامه ریزی و ارزشیابی مؤسسه ضرورت می یابد و ضمناً با ایجاد رقابت مثبت بین دانشگاهها، انگیزه های درونی پیشرفت در نزد همه کارکنان ارتقا می یابد.

- به لحاظ دریافت کمکهای مالی از سوی دولت و سایر مؤسسات، ابزار مناسبی برای ابراز شایستگی در اختیار دانشگاهها قرار می گیرد.

- به لحاظ رسمیت و مقبولیت ملی و بین المللی، اعتباربخشی ابزار مفیدی در اختیار دانشگاهها قرار می دهد که اعلام کنند به سطح استانداردهای ویژه ای رسیده اند.

- از جنبه توجه به مشتریان وسیله مهمی در اختیار متقاضیان آموزش عالی برای انتخاب صحیح قرار می گیرد.

- و بالاخره اعتباربخشی، مؤسسه آموزش عالی را در مقابل انتقادهای و فشارهای داخلی و خارجی مصون می سازد.

آنچه در امر اعتباربخشی جنبه محوری دارد و در واقع قلب این شیوه محسوب می شود و از اهمیت اساسی برخوردار می باشد. مسئله استانداردها است. استانداردهایی که ضمن دربرگرفتن جنبه های گوناگون عملکرد دانشگاهها، با واقع بینی و از طریق یک فرآیند اصولی تدوین شده باشد.

فدراسیون جهانی آموزش پزشکی (WFME) اعلام می کند که: وجه مشترک همه سیستمهای اعتباربخشی سنجش براساس استانداردهای از پیش طراحی شده است. این استانداردها از آنجا که ملاک قضاوت قرار گرفته و چارچوب احتمالاً جدیدی را برای دانشکده ها تعریف می کنند، از حساسیت و اهمیت خاصی برخوردارند. این استانداردها معمولاً حاصل توافق و اجماع بین استادان، دانشجویان، سازمانهای حرفه ای و همراستا با علائق عمومی و حکومتی است. در هر کشور این استانداردها در سطح ملی تهیه می شوند و اعتباربخشی ملی براساس آن انجام می گیرد.

جوردن کوهن (Jordan J Cohen) معتقد است که استانداردها اصول ساختار تشکیلاتی، اجرایی و ارزیابی برنامه آموزشی هستند. وی در موافقت با گزارش WFME اعلام میکند که ساختار و فرآیند و محصول دانشکده های پزشکی در سراسر دنیا در بسیاری خصوصیات عمومی مشترک هستند و با پذیرش گروهی از استانداردهای بین المللی می توان کیفیت آموزش پزشکی در سراسر جهان را ارتقا داد و از این طریق به ارتقا مداوم سلامت در جهان رسید.

علاوه بر مسئله محوری استانداردها و فرآیند اساسی ساخت استانداردها؛ الگو و ساختار اجرایی اعتباربخشی نیز حائز اهمیت است. الگو و ساختار اجرایی اعتباربخشی علی القاعده بایستی با ساختار سیاسی و اجرایی هر کشور متناسب و هماهنگ باشد تا فرآیند اعتباربخشی امکان تحقق پیدا کند.

در کشورهای مختلف به حسب میزان تمرکز ساختار سیاسی و اداری و نیز سنتهای آکادمیک، الگوهای متفاوتی را برای اعتباربخشی برگزیده اند که به طور کلی می توان آنها را در سه دسته کلی تقسیم بندی کرد:

الف. الگوی اعتباربخشی آمریکایی

ب. الگوی اعتباربخشی بوروکراتیک (دیوانسالارانه)

ج. الگوی اعتباربخشی انگلیسی

الگو و ساختارهای اجرایی که از سوی دیگر کشورها برای اعتباربخشی گزینش شده است با اندک جزئیاتی در چارچوب الگوهای فوق قابل تبیین می باشد.

با توجه به کوششهایی که از سوی هیئت بررسی آموزش پزشکی (LCME) در آمریکا و نیز فدراسیون بین المللی آموزش پزشکی (WFME) در زمینه تهیه استانداردهای دانشکده های پزشکی صورت گرفته است به نظر می رسد اعتباربخشی علوم پزشکی از زمینه اجرایی قابل اطمینان تری برخوردار می باشد.

در ایران نیز با وجود قدمت زیاد آموزش عالی و نیز گذشت قریب ۳۰ سال از تشکیل وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و دانشگاههای علوم پزشکی و ایجاد بسیاری نهادهای نظارتی برای نظارت بر عملکرد دانشگاهها عملاً سازمانی که با ساختار معین و براساس الگویی مشخص و با در اختیار داشتن استانداردهایی قابل قبول و از پیش اعلام شده به اعتباربخشی دانشگاهها بپردازد، وجود ندارد.

الف) بیان واژگان و مفاهیم

الف-۱) اعتباربخشی موسسه ای

ابتدا ضرورت است که وجوه افتراق استانداردهای اعتباربخشی برنامه ای و اعتباربخشی موسسه ای دقیقاً مشخص شود.

لازم به ذکر است که تدوین استانداردهای اعتباربخشی برنامه ای با توجه به ماهیت خاص هر برنامه، به هیاتهای ممتحنه و ارزشیابی هر رشته واگذار می شود.

موضوعات زیر به عنوان محورهای تدوین استانداردهای اعتباربخشی موسسه ای مورد توافق قرار گرفته است:

- ۱- انطباق فعالیتهای دانشگاههای علوم پزشکی با ماموریتها و اهداف آنان
- ۲- توجه به ورودیهای (Inputs) نظام دانشگاههای علوم پزشکی کشور
- ۳- توجه به فرایندهای (Process) انجام فعالیتهای دانشگاههای علوم پزشکی کشور
- ۴- توجه به قابلیتهای بالقوه دانشگاههای علوم پزشکی
- ۵- توجه به ارزشهای دینی و ملی و علمی
- ۶- توجه به کارایی (efficiency) دانشگاههای علوم پزشکی
- ۷- توجه به انسجام فعالیتهای دانشگاههای علوم پزشکی
- ۸- توجه به نوآوریها و تغییرات هدفدار در دانشگاههای علوم پزشکی

الف-۲) اصول راهنمای تدوین استانداردها

در تهیه و پیشنهاد هر استاندارد، معیارهایی منطبق بر مقتضیات بومی و ارزشهای پذیرفته شده جامعه اسلامی و جوامع بین المللی دانشگاهی، در نظر گرفته می شود. در همین راستا، اصول زیر به عنوان اصول راهنمای تدوین استانداردهای پیشنهادی مورد توجه قرار گرفته است:

- ۱- احترام به استقلال دانشگاهها و پرهیز از تجویز اهداف و روشهای خاص
- ۲- تضمین حداقل استانداردهای یک نظام دانشگاهی با کیفیت
- ۳- تشویق دانشگاهها به تحرک بیشتر برای افزایش کیفیت
- ۴- نهادینه کردن پاسخگویی اجتماعی
- ۵- تشویق و نهادینه کردن مستند سازی فعالیتهای
- ۶- تشویق دانشگاهها به صراحت، صداقت و شفافیت در گزارش عملکرد
- ۷- تشویق و نهادینه سازی مشارکت واقعی در تمام سطوح عملکردی دانشگاههای علوم پزشکی

۸- تشویق دانشگاه‌های علوم پزشکی به تدوین برنامه‌های کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت

۹- نهادینه سازی انجام فعالیتهای منطبق بر هر برنامه

۱۰- تشویق دانشگاهها به بهبود روشها و فرایندهای تصمیم گیری، اجرا و ارائه خدمات در کلیه سطوح

مدیریتی

۱۱- تضمین مراعات احترام و التزام به اجرای قانون

۱۲- تشویق تفویض اختیارات قاعده مند و توأم با مسئولیت

۱۳- تشویق گسترش فرصتهای توسعه آموزش هدفمند برای اعضاء هیات علمی و کارکنان

الف-۳) تقسیم بندی حوزه های اعتباربخشی

با توجه به گستره وسیع فعالیتهای دانشگاههای علوم پزشکی، استانداردهای اعتباربخشی بایستی به تفکیک حوزه های گوناگون تهیه شود. در این مجموعه، حوزه های تدوین استانداردها به نوعی منطبق با تقسیم بندیهایی است که در سایر کشورها و موسسات شناخته شده اعتباربخشی مرسوم است. به این ترتیب، هنگام ارائه استانداردهای اعتباربخشی دانشگاههای علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران در سطح بین المللی، حوزه های تقسیم بندی استانداردها با حوزه های شناخته شده بین المللی منطبق خواهد بود. لازم به ذکر است که صرفاً اسامی حوزه های ارائه استانداردها مشابه با برخی از سازمانهای شناخته شده اعتباربخشی در سطح جهانی می باشد اما در زیر مجموعه هر حوزه استانداردهای تالیف شده متفاوت است و منطبق با معیارهایی می باشد که قبلاً به آن اشاره شد. به هر حال استانداردهای اعتباربخشی در این مجموعه در ۱۰ حوزه به شرح زیر تقسیم بندی گردید:

۱- حوزه رسالت و اهداف

۲- حوزه مدیریت

۳- حوزه منابع و امکانات

۴- حوزه آموزش کارکنان

۵- حوزه آموزش مداوم فارغ التحصیلان

۶- حوزه هیات علمی

۷- حوزه خدمات دانشجویی

۸- حوزه پژوهشی

۹- حوزه آموزش دانشجو

۱۰- حوزه آموزش بالینی

لازم به ذکر است که در هر کدام از این حوزه ها زیر مجموعه های متعددی به حسب گستردگی حوزه وجود دارد.

الف- ۴) نحوه ارائه استانداردها

در هر کدام از حوزه ها مجموعه ای از استانداردها ارائه شده است و برای اینکه هر استاندارد دی بهتر قابلیت فهم، اجرا و ارزیابی داشته باشد در زیر مجموعه هر استاندارد مجموعه ای از شاخصهای (Indicators) مرتبط ارائه شده است که در واقع اقدامی است برای عملیاتی کردن استانداردها.

الف- ۵) استانداردهای الزامی و استانداردهای ترجیحی

در ادبیات اعتباربخشی معمولاً استانداردها به صورت استانداردهای الزامی (Must) که استانداردهای حداقل تضمین کننده کیفیت می باشد و استانداردهای (Should) که استانداردهای توسعه ای و ارتقاء کیفیت می باشند، ذکر می گردند. در این مجموعه، تقسیم بندی استانداردها به استانداردهای الزامی (ضروری) و استانداردهای توصیه ای (ترجیحی) براساس نظر غالب دانشگاهیان علوم پزشکی انجام شده است.

ب) معرفی استانداردها

ب- ۱) تدوین استانداردها و نشانگرها (Standards & Indicators)

استانداردها و نشانگر های ارائه شده در این مجموعه، به تفکیک هر حوزه با توجه به مجموعه اسناد بالادستی، استفاده از نظر کارشناسان، و افراد با تجربه در آن حوزه و نیز بهره گیری از استانداردهای سایر کشورها تالیف شده است و در یک نظر سنجی با شرکت ۸۰۰ نفر از صاحب نظران و دست اندرکاران، در مورد شفاف بودن هر استاندارد و نشانگرهای ذیل آن، و نیز ضرورت آن، توافق حاصل شد. در این مرحله که بالغ

بر ۳۰۰۰ نفر ساعت مصروف تهیه آن گردید به تعداد ۹۵ استاندارد و ۵۰۴ نشانگر در ۱۰ حوزه تدوین گردید.

ب-۲) پیشنهاد شیوه های ارزیابی استانداردها

نحوه ارزیابی و بررسی هر استاندارد و نشانگرهای زیر مجموعه آن به تفکیک مشخص شده است. این امر سبب خواهد شد که هم دانشگاهها برای انجام ارزیابی درونی و گردآوری مستندات تکلیف و وظیفه روشنی داشته باشند و هم اینکه در مرحله ارزیابی بیرونی، ارزیابان بیرونی ابزار مشخصی در اختیار داشته باشند.

ج) ساختار اعتباربخشی، مقررات، آئین نامه ها

در جلسه مورخ ۸۴/۴/۲۵ شورای عالی برنامه ریزی وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی، موضوع تشکیل شورای عالی اعتباربخشی دانشگاههای علوم پزشکی کشور، ترکیب و شرح وظایف آن به تصویب رسیده بود اما در پی تغییر دولت و خارج شدن اعتباربخشی موسسه ای از اولویت کار، عملاً این کمیسیون تشکیل نشد.

در جلسه مورخ ۹۴/۷/۲۶ شورای گسترش دانشگاههای علوم پزشکی، موضوع تشکیل کمیسیون ملی اعتباربخشی دانشگاهها و دانشکده های علوم پزشکی کشور، و آیین نامه اصلاح شده آن مجدداً مورد تاکید و تصویب قرار گرفت.

براساس شرح وظایف کمیسیون ملی اعتباربخشی، مقررات و آئین نامه های اجرایی اعتباربخشی دانشگاههای علوم پزشکی، در این کمیسیون به تصویب خواهید رسید. از اینرو کتابچه مجموعه مقررات و آئین نامه های پیشنهادی در اولین جلسه کمیسیون ملی اعتباربخشی مطرح خواهد شد.